

Enver Paşa ve Dönemi

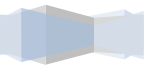
Arslan Tekin

İstanbul, Kariyer Yayıncılık, 2016, 663 sayfa, ISBN: 978- 605- 9916-12-7

Tuğrul Oğuzhan YILMAZ*

Akademisyen- gazeteci yazar Arslan Tekin'in "*Enver Paşa ve Dönemi*" isimli eseri, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, Harbiye Nazırlığı ve Başkomutan Vekilliği gibi önemli görevler üstlenen ve tartışmalı bir siyasî kişilik olarak lanse edilen Enver Paşa ve onun hayatı ile mücadelesini ele almaktadır. Yazar, eserinde dönem ile ilgili çoğunlukla akademik çalışmalara ve hatıralara başvurmuş, zaman zaman arşiv belgelerinden de aktarma yolu ile yararlanmış. Söz konusu eser içerik açısından zengin ve geniş kapsamlı sayılabilecek bir eser olmasına rağmen, aynı kanaatimizi bibliyografya hususunda belirtemeyeceğiz. Yazar: "*okuyucuya, Enver'in şahsında dönemi anlatabilmek için hususiyetle kaynakları öne çıkar*"dığını (s. 16) belirtse de; bibliyografya hususunda sınırlı ve

* Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Strateji ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Bölümü Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, tugrul.oguzhan.yilmaz@gmail.com

kısıtlı bir kaynakçaya sahiptir. Eser içerik olarak doyurucu olup, başlıklar yerinde kullanılmış ve kronolojik bütünlük -bazı bölümler dışında- sağlanmıştır.

Uzun sayılabilecek başlıklara açıklamalar getirilmiş fakat bazı bölümler içerik açısından kısa ve zayıf kalmıştır. Zannediyoruz ki yazar, eserin 663 sayfalık uzun bir eser olması sebebiyle söz konusu bölümleri kısa tutmak zorunda kalmıştır. Yazar, özellikle Enver Paşa'nın subaylık yıllarından şehadetine kadar olan dönemi özenle incelemiştir.

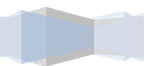
Türkiye'de çeşitli siyasî çevreler tarafından şiddetle tartışılan Enver Paşa, bugüne kadar birçok yersiz ithama maruz kalmış, hakkında ortaya atılan suç isnatları ve müdafaa tezleri de özellikle ideolojik kaygılarla ortaya konmuştur. Yazarın incelediği dönem içerisinde Enver Paşa'yı "*ideolojik taassub*"tan (s. 13) uzak ve siyasî kaygılardan sıyrılarak değerlendirmesi, bu derece titiz yaklaşılması gereken bir konu için hayli yerinde olmuştur. Enver Paşa'nın "*Turancı mı, yoksa İslâmcı mı*" olduğuna dair tartışmalara girmemiş olan yazar son zamanlarda Enver Paşa'yı "*Turancılık dairesinin dışına çıkarmak*" ile ilgili çalışmaları yersiz bularak Enver Paşa'nın hem Türk birlikçi hem de İslâm birlikçi yönüne atıfta bulunmuştur. (s. 15) Enver Paşa'ya karşı yapılan suç isnatlarını müdafaa, müdafaa tezlerine karşı da saldırı gibi bir kaygı gütmeyen yazar, üçüncü bir şahıs olarak olayları tarafsızca izleme çabası göstermiş, dönemi değerlendirerek Enver Paşa'ya hakkını teslim edebilmiştir.

Enver Paşa'nın idealist dinamikleri ve inanç dünyası ile ilgili kıymetli tespitlerde bulunan yazar, Enver Paşa'nın ömrü boyunca verdiği mücadele sırasındaki kahramanlığına dikkat çekmiştir. (s. 16- 19) Enver Paşa'nın hayatı ile ilgili kısa bir giriş yaptıktan sonra, Enver Paşa'nın henüz genç bir Osmanlı subayı iken Balkanlar'da gayrimüslim çetelere karşı mücadelesine dikkat çekmiş ve Enver Paşa'nın ailesi hakkında okuyucuya bilgi vermiştir. Söz konusu bölümler içerisinde Enver Paşa'nın ordu içerisindeki askerî düzenlemelerine, getirdiği toplumsal yeniliklere ve bunların başarısına dikkat çeken yazar, bu hususta yerinde tespitlerde bulunmuştur. (s. 25) Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na katılımıyla ilgili olarak bilgi veren yazar, Osmanlı Devleti'nin Almanlarla ittifak arayışlarına değinmiş ve Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girişi ile ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Söz konusu dönem içerisinde Enver Paşa'nın Teşkilat-ı Mahsusa yerine ikame ettiği "*İslâm İhtilal Cemiyetleri İttihadi*"nın Sovyet desteği ile kurulduğunu iddia etmiş (s. 28) fakat bu iddiaya dair herhangi bir kaynak göstermemiştir. Aynı zamanda yazar, Enver Paşa ile amcası Halil (Kut) Paşa'nın arasındaki yaş farkını 2 olarak belirtmiş (s. 92) olsa da bu hususta bir yanlışlık yapmıştır. Söz konusu Enver Paşa ile Halil (Kut) Paşa arasındaki yaş farkı 1'dir.¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş safhasını işleyen yazar: "*Enver'i İttihat ve Terakki mi taşıdı, İttihat ve Terakki Enver'i mi? Her iki tez de doğru. Enver'i anlayabilmek için İttihat ve Terakki'nin bütün safhalarını bilmek gerekir ve asıl fikir yapısını... Enver, İttihat ve Terakki içinde fikrini yoğurmuştur.*" cümleleriyle Enver Paşa- İttihat ve Terakki ilişkisine dair açıklık getirmiştir. (s. 77) Yazarın, İttihat ve Terakki'yi anlatırken döneminde önde gelen İttihatçıların eserlerine başvurması konuya hakim olmasını sağlamıştır. 2. Meşrutiyet'in ilanına ve Enver Paşa'nın 2. Meşrutiyet'in ilanı sırasındaki rolüne ve faaliyetlerine dikkat çeken yazar, dönemi incelerken Büyük Britanya İmparatoru ve Rus Çarı'nın Osmanlı topraklarını parçalamak üzere Reval'de yaptıkları görüşmenin, İttihatçılar üzerinde ciddi bir tesir bıraktığını belirtmiştir. (s. 101, 105)

Yakın dönem içersinde İttihatçıların, batılı sömürgeci devletlere uyararak (!) Osmanlı Devleti'ni tarih sahnesinden sildiklerine ve İttihatçıların yabancı kaynaklı olduklarına dair iddiaları yazar şu cümleleriyle savuşturmuştur: "*Sultan Hamit'i deviren hareket, özü bakımından yerlidir. Üslubu bakımından Balkanlıdır. Kılıfı ise Osmanlıdır.*" (s. 119) İttihatçıların, Osmanlı Devleti Padişahı ile

¹ Murat Bardakçı, Enver, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 655.

İlgili hiç bir sorunu bulunmadığını belirten yazar aksine İttihatçıların Padişah'a "sıkı sıkıya" bağlı olduklarını belirtmiş ve gerçekleştirilen çalışmaları "padişahla yeni 'vatandaş' diyalogu"nun kurulmasına yönelik "sınırlı bir reform" olarak nitelendirmiştir. (s. 126) Yazar, dönemin önde gelen İttihatçılara atıfla İttihat ve Terakki hareketinin kimliğinin: "Türk ve Müslüman", "Türk milliyetçisi", "millî" bir kimlik olduğunu vurgulamış fakat cemiyet içerisinde Türk ve Müslüman olmayanların ve aynı zamanda millî olmayan unsurların bulunduğunun da tespitini gerçekleştirmiştir. (s. 153- 154)

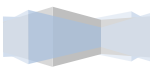
İttihat ve Terakki'ye karşı bir halk inancı haline gelen dinsiz- masonlar memleketi batırdılar (!) söylentilerine de bir cevap getiren yazar, İttihat ve Terakki- Masonluk konularına açıklık getirmiş, İttihatçıların arasında masonların bulunduğunu belirtmiş fakat İttihatçıların masonlara karşı kesin ve net tavırlarını açık bir şekilde ortaya koymuş ve Enver Paşa'nın mason olmadığına sahil delillerle ispat getirmiştir. (s. 162- 171)

Sırasıyla Trablusgarp Savaşı, Bâb-ı Âli Baskını, Balkan Savaşları ve 31 Mart vakası hakkında bilgiler veren yazar, söz konusu bölüm içerisinde kronolojik- tarihi bütünlüğe sadık kalmamış ve tarihi sıralama ile ilgili olarak şahsi kanaatimizce konuyu karmaşıklaştıracak yanlış bir tutum içerisine girmiştir. Yazar, İttihatçıların Enver Paşa öncülüğünde Bâb-ı Âli'ye gerçekleştirdikleri baskın için "Bu Babîli hareketi; Edirne'yi kurtarmak suretiyle, sağlam bir hudut hattı sağlamak ve bir kelime ile 'mümkün olduğu kadar iyi bir sulh' yapmak imkânını elde etmek için yapılmıştı." cümleleriyle konuya dair olumlu kanaatlerini belirtmiştir. (s. 199) Yazar ayrıca Balkan Savaşları sırasında; Balkanların çok kısa bir süre içerisinde kaybedilmesinin İttihatçı subaylar arasında adeta bir travma etkisi yarattığını (s. 213) ve 31 Mart hareketinin İttihat ve Terakki'ye karşı yapıldığını ortaya koyarak gayet doğru ve yerinde tespitlerde bulunmuştur. (s. 242)

Enver Paşa'nın, Naciye Sultan ile evliliğini ve Osmanlı sarayına damat oluşunu konu edinen yazar, hemen ardından Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı sırasındaki ittifak arayışları, Almanlarla gerçekleştirilen ittifak ve Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girişi hakkında bilgiler vermiş ve Osmanlı- Alman ittifakı hakkında yerinde tespitler yaparak konuyu objektif bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. 1. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin İtilâf Devletleri'ni ciddi bir hezime uğrattığı Çanakkale Zaferi'ne değinen yazar, Enver Paşa'nın Çanakkale Zaferi sırasındaki rolüne dair bilgiler vermiştir. Osmanlı Devleti'nin, 1. Dünya Savaşı sırasında Ermeni tehcirinin "çok acı neticeler" verdiğini belirten yazar, tehcir öncesi Ermeni faaliyetleri hakkında kısa bilgiler verdikten sonra tehcir sırasında "harp içindeki bir ülkenin içeriden vurulmasında, birinci dereceden tedbir almayı" Enver Paşa'nın düşündüğünü ve Ermeni çetelerinin Müslüman ahali üzerindeki faaliyetlerinden zarar görmemek adına bu tür bir uygulamaya gidildiğini belirtmiştir. (s. 315- 325) Tehcir sırasında Ermenilerin İtilâf Devletleri ile iş birliği yaptığına değinen yazar, "Alman istihbarat kaynaklarında, Şubat 1915 itibarıyla 592 Osmanlı Ermenisi ve 11.854 diğer Ermenilerden olmak üzere toplam 12.446 Ermeninin Fransız ordusuna alındığı"nın yazılı olduğunu belirtmiş fakat söz konusu belgeye yer vermemiştir.

Enver Paşa'nın 1. Dünya Savaşı sırasındaki cephe ziyaretlerine de eserinde yer veren yazar, dönem ile ilgili çoğu kaynakta yer verilmeyen, kıymetli bir sayfayı okuyucu ile paylaşmış ve ele almıştır. Enver Paşa'nın 1. Dünya Savaşı sırasındaki Ortadoğu ziyareti ile ilgili olarak bilgi veren yazar, Enver Paşa'nın Ortadoğu ziyareti ile ilgili olarak döneme dair çok önemli bir hatırat kaynağını gözden kaçırmıştır.²

² Söz konusu eser için bkz. (Kürt Muhammed Ali, Enver Paşa'nın Ortadoğu Seyahati, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2007).

Osmanlı Devleti'nin istihbarat birimi Teşkilat-ı Mahsusa'ya da eserinde önemli bir bölüm ayıran (s. 214, 227- 232, 341- 358) yazar, Teşkilat-ı Mahsusa'nın bazı askerî faaliyetlerine değinerek örneklendirmeler yapmış ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın fiilî olarak 1914 yılında kurulmadan önce 1911 Trablusgarp Savaşı sırasında ve 1912- 1913 Balkan Savaşları sırasında faaliyetlerinin temellendirildiği yolunda saptamalar yapmıştır. (s. 227) Söz konusu saptamalarını "*İngiliz istihbarat raporları da Teşkilat-ı Mahsusa'nın 1914 öncesinde faaliyette olduğuna işaret etmektedir.*" şeklinde desteklemiş fakat söz konusu iddia ettiği belgeye herhangi bir atıf yapmamıştır. Yazarın, kuvvetle muhtemel; eserinde Teşkilat-ı Mahsusa'ya yer verirken, Teşkilat-ı Mahsusa'nın organizasyon yapısını³ ele alan ve konuyla alakalı sıkça başvurulan temel kaynaklar⁴dan bazılarını gözden kaçırmış olması sebebiyle; Teşkilat-ı Mahsusa hakkında ciddi yanlışlıklar meydana gelmiştir. Örneklendirmek gerekirse yazar, eserinin bir çok yerinde; Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan kapatılışına kadar ki süreç içerisinde Teşkilat içerisinde görev yapan ve daha sonradan Teşkilat-ı Mahsusa'nın tasfiyesi ile görevlendirilen Hüsamettin (Ertürk) Bey'den Teşkilat-ı Mahsusa başkanı şeklinde söz etmiştir. (s. 190, 341, 345, 351, 375, 608) Söz konusu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Hüsamettin (Ertürk) Bey Teşkilat-ı Mahsusa'da ciddi görevler üstlenmiş fakat Teşkilat-ı Mahsusa başkanlığı görevini hiç bir zaman yerine getirmemiştir. Aynı şekilde yazar eserinin bir yerinde Kuşçubaşı Eşref Bey'den "*Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı*" (s. 486) şeklinde bahsetmiş⁵ ve kendisinin Teşkilat-ı Mahsusa'ya ödenek sağlamak ve Almanlardan para yardımı almak üzere 1914- 1917 yılları arasında birçok defa Almanya'ya gittiğinden bahsetmiştir. (s. 346) Söz konusu iddialar hiçbir şekilde gerçeği yansıtmamakla birlikte, yazılanlar arasında bu konuda ciddi yanlışlıklar mevcuttur.⁶ Yazar, Teşkilat-ı Mahsusa bölümünün içerisinde İttihat ve Terakki silahşorlarından ve Teşkilat-ı Mahsusa görevlilerinden Yakup Cemil ve onun idamı ile ilgili de bilgiler vermiştir. (s. 348- 358) Yakup Cemil'in idam edilmesi ile ilgili olarak 2 kaynaktan yararlanan yazar; Yakup Cemil ve idamı hakkında geniş bilgi veren bazı önemli eserleri de gözden kaçırmıştır.⁷

Enver Paşa'nın 1. Dünya Savaşı sırasında Sarıkamış Harekatı'nda⁸ üstlendiği rol hakkında da bilgi veren yazar, Sarıkamış harekatına ve Kafkas İslâm Ordusu'nun⁹ faaliyetlerine de eserinde yer vermiştir. Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'ndan çekilmesini; İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirilen son kongresini ve Enver Paşa'nın beraberindeki İttihat ve Terakki liderleri ile yurtdışına çıkmak zorunda kalmasını konu edinen yazar; Enver Paşa'nın yurt dışındaki faaliyetleri ile

³ Teşkilat-ı Mahsusa'nın organizasyon yapısını ele alan makaleler hakkında bkz. (Polat Safi, "Fiilden İsim: Teşkilat-ı Mahsusa", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 243, Mart 2014, ss. 74- 79). (Polat Safi, "Teşkilat-ı Mahsusa: İsmiyle Müsemma Bir Örgüt", *Derin Tarih*, Özel Sayı: 1, 2014, ss. 99- 103). (Polat Safi, "15 Maddede Teşkilat-ı Mahsusa'dan Umum Âlem- i İslâm'a", *Derin Tarih*, Sayı: 51, Haziran 2016, ss. 46- 55).

⁴Teşkilat-ı Mahsusa hakkında bkz: (Mustafa Balcıoğlu, Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001). (Ahmet Tetik, Teşkilat-ı Mahsusa Tarihi (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Cilt: 1 (1914- 1916), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014). (Philip HendrickStoddart, Teşkilat-ı Mahsusa, Yarın Yayınları, İstanbul, 2015).

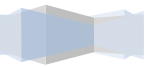
⁵ Teşkilat-ı Mahsusa'da başkanlıkgörevini yerine getiren isimler için bkz. (Vahdet Keleşyılmaz, "Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal", *Türkler*, Ankara, 2002, Cilt: 13, ss. 316- 320).

⁶ Kuşçubaşı Eşref Bey ile ilgili olarak tarihi- biyografik bir çalışma için bkz. (Ahmet Efe, Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref, Bengi Yayınları, İstanbul, 2010, 2. Basım.)

⁷ Söz konusu eserler hakkında bkz. (Sadi Borak, İktidar Koltuğundan İdam Sehпасına: Yakın Tarihimizde Siyasî Cinayetler ve İdamlar, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1962). (Mustafa Ragıp Esatlı, İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi: Yakup Cemil Niçin ve Nasıl Öldürüldü?, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004).

⁸ Özellikle rakamsal ihtilafların bulunduğu Sarıkamış harekatı hakkında bkz. (Ziya Nur Aksun, Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2008). (Hakan Boz, "100. Yılında Sarıkamış Harekâtı: Efsaneler ve Gerçekler", *Turan Dergisi*, Sayı: 24, 2015, ss. 53- 67).

⁹ Kafkas İslâm Ordusu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Mustafa Görürüylmaz, Türk Kafkas İslâm Ordusu ve Ermeniler -1918-, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2007).

ilgili detaylı bilgiler vermiştir.¹⁰ Enver Paşa'nın, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra yurt dışındaki faaliyetleri sırasında kurduğu "*İslâm İhtilal Cemiyetleri İttihadı*" hakkında detaylı bilgi veren ve "*Anadolu'yu merkez yaparak bu defa tüm İslâm dünyasını içine alacak*" yeni bir çalışma olarak konuyu değerlendiren yazarın, söz konusu cemiyet ve söz konusu cemiyetin yayın organı "*Livâü'l- İslâm*"dan bahsederken konuyla ilgili olarak gerçekleştirilmiş kapsamlı bir eseri gözden kaçırmış olması şaşırtıcıdır.¹¹

Millî Mücadele sırasında Enver Paşa- Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa münasebetlerini de irdeleyen yazar, Enver Paşa'nın Türkistan'da Ruslara karşı gerçekleştirdiği bağımsızlık mücadelesi hakkında kıymetli bilgiler vermiş ve Enver Paşa'nın Türk Milleti'nin kurtuluşu yolunda mücadeleye atıldığını belirterek Enver Paşa'nın hakkını teslim etmiştir. (s. 521, 523.) Enver Paşa'nın şehadeti ve Türkistan'da geçirdiği son günler ile ilgili önemli arşiv belgelerini farklı kaynaklardan nakil yoluyla kullanan yazar, okuyucuya önemli bilgiler sunmuştur. Kitabın son bölümlerinde ise Enver Paşa'nın Livâü'l- İslâm Dergisi'nde kaleme aldığı yazı ve nutuklara, aynı zamanda Trablusgarp'ta kaleme aldığı bazı mektuplara da yer veren yazar, Enver Paşa'nın kişiliği ve iç dünyasına da yer vererek, dönemin önde gelen isimleri ile Enver Paşa'nın münasebetleri hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.

Yazar bu hususta, Enver Paşa'yı; Şevket Süreyya Aydemir'den aktarma ile "*Enver, ne büro ne kışla adamı idi. Ona hareketli vazifeler lazımdı.*" (s. 72) şeklinde nitelendirmiş ve Enver Paşa'nın ağzından: "*...Ben, vatan için, vatanın her zerresi için bütün kuvvetiyle ölünceye kadar çalışacak bir makine olmak istiyorum. Ne yapayım, bir defa vatani her şeyden, herkesten daha fazla sevdim. Ona ebediyen sadık kalacağım...*" (s. 590) cümleleriyle Enver Paşa üzerine başarılı bir karakter tahlili gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak, Enver Paşa'nın hayatı ve mücadeleleri ile yaklaşık 40 senelik bir zaman dilimini ele alan bu eser, Enver Paşa ve dönemini anlamak için ideal bir çalışmadır. Sade bir dil ile okuyucuya hitap eden yazar, objektifliğinden ödün vermemeye çalışmış ve dönemin siyasî- tarihi olay örgüsünü uygun bir şekilde kurgulamıştır. "*Enver Paşa ve Dönemi*" isimli eser; Enver Paşa ve dönemi ile ilgilenen okuyucuların dönemi anlamak adına raflarında yer alması gereken, kıymetli bir başlangıç çalışması mahiyetindedir.

¹⁰ İttihat ve Terakki liderleri ile Enver Paşa'nın yurtdışına çıkışı ve yurtdışındaki faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. (Arif Cemil (Denker), İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları, haz. Yücel Demirel, Arma Yayınları, İstanbul, 1992).

¹¹ Söz konusu eser için bkz. (Selçuk Gürsoy, Enver Paşa'nın Sürgünü: İhtilâlcî İslam Birliği ve Liva- el İslam Dergisi, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007).

